

Jmelí a jeho výskyt v Karlovarském kraji

Přemysl Tájek, AOPK ČR, Regionální pracoviště Správa CHKO Slavkovský les

Podle dávné křesťanské legendy bylo jmelí kdysi mohutným druhem stromu a Josef z větve jednoho takového vyřezal kolébku pro Ježíška. Stejný strom po 33 letech skáceli Římané a na kříži z jeho dřeva Ježíše ukřižovali. Potomci stromu se prý za kříž tak styděli, že hanbou seschli do malých keřků.

Jmelí je bezesporu fascinující rostlinou opředenou nespočtem mýtů a svázanou s množstvím lidových tradic. Zajímavé je ale jmelí i z přírodovědného hlediska, jde totiž o poloparazitickou rostlinu s řadou zvláštních příznaků. A zvláštní je i jeho rozšíření. Existují totiž poměrně rozsáhlé oblasti, kde jmelí neroste, a zdá se, jakoby se vyhýbalo i oblasti nejzápadnějších Čech.

Jmelí bílé je stálezelený keřík tvořící husté polokulovité trsy o průměru až jednoho metru a porůstající větve stromů. První dvojice vstřícných listů vyrůstá ve druhém roce života rostliny a každý další rok se rostlina rozrůstá o jeden článek, po 2–4 článcích se větve vždy dále vidličnatě dělí. To umožňuje snadno stanovit stáří jednotlivých rostlin, které se mohou dožít až sedmdesáti let.

Plody jmelí bílého rostoucího v Evropě jsou bílé až nažloutlé nepravé bobule, v Asii jsou ale známy i poddruhy se žlutými, načervenalými, oranžovými nebo červenými plody. Plod je měkký a po rozmáčknutí silně lepkavý, což semenům umožňuje přilnutí semene ke kůře stromů. Od „lepení“ je odvozeno i latinské jméno jmelí: *Viscum*, znamenající „ten, který lepí“. Lepivých vlastností plodů jmelí využívali dřívě i ptáčníci při výrobě lepidla na lov ptáků. Na některých rostlinách ale žádné plody nenajdete a i u vánočních stánků má plody jen část prodávaných větví. To je tím, že jmelí je dvoudomou rostlinou, tedy vytvářející oddělené samčí a samičí rostliny. Tato zvláštnost spolu s lepivostí plodů jmelí snad dala vznik pověře, že jmelí umí udržet svazek mezi mužem a ženou.

Rozšiřování semen jmelí zajišťuje přes 30 druhů ptáků, především drozd brávník a brkoslav severní, často ale také drozd kvíčala, drozd zpěvný, kos černý, sojka obecná, ořešník kropenatý a červenka obecná. Plody polykají ptáci celé, a tak se jim nelepi na zobák ani na peří. Po průchodu jejich trávicím traktem

pak semena ulpívají na větvích. Průchod zařizovacími ústrojími ptáků je velmi rychlý (15–20 minut) a přenos semen na delší vzdálenosti je tak velmi omezený. Jmelí rozšiřuje i pěnice černohlavá, která polyká jen slupku s dužninou a semena vylupuje a otírá o větev.

Přirozený areál jmelí bílého zahrnuje většinu Evropy, zasahuje po východ Ukrajinu, Krym a jižní Skandinávii. Ostrůvkovitě se vyskytuje i v mírném pásu Asie, východní Číně a Japonsku. Druhotně bylo zavlečeno také na Britské ostrovy a ve 20. století do Kalifornie a západní Kanady.

Ve střední Evropě roste jediný druh jmelí, jmelí bílé (*Viscum album*), v tropických oblastech Afriky, Asie a Austrálie se pak vyskytuje dalších asi 100 druhů. Jmelí bílé ale vytváří několik poddruhů, které se dají nejspolehlivěji určit podle hostitelské rostliny. V České republice se můžeme setkat se třemi poddruhy. Jmelí bílé pravé (*Viscum album* ssp. *album*) roste na listnatých dřevinách, nejčastěji na lípách, topolech, akátech, javorech, jabloních, vrbách, břizách či hlohu. Jmelí bílé borovicové (*V. album* ssp. *austriacum*) roste na borovicích lesích, vzácně také na některých dalších druzích borovic a smrku ztepilém. Jmelí bílé jedlové (*V. album* ssp. *abietis*) pak najdeme na jedli bělokoré, především při dolní hranici jejího výskového rozšíření.

Znat poddruh jmelí je důležité především pokud se rozhodnete vypěstovat si vlastní rostlinu třeba u sebe na zahradě. Vždy totiž musíte „zasadit“ semena určitého poddruhu na správnou hostitelskou rostlinu. V opačném případě vaše snaha zcela jistě skončí neúspěchem, podobně jako ta moje před několika lety, kdy jsem nepoučen olepil semeny jmelí z borovice několik našich jabloní. Pokud jste si tedy na vánoce koupili jmelí v některém ze stánků na západě Čech, s největší pravděpodobností vaše snaha o „zasetí“ bude úspěšná pouze na borovici. Jmelí bílé pravé se totiž v rozsáhlých oblastech západních a středních Čech vůbec nevyskytuje (na střední, východní a severovýchodní Moravě je ale naopak poměrně časté). A jmelí bílé jedlové je poměrně vzácné všude v České republice (bývá sytější zelené oproti ostatním dvou spíše

žlutozeleným poddruhům). Nejlépe by podle informací úspěšných pěstitelů měla vzházet semena jmelí bílého pravého na jabloních.

Jmelí není příliš hojně nikde v České republice, a je proto zařazeno do červeného seznamu ohrožených druhů – jmelí bílé jedlové v kategorii ohrožených taxonů (C3), ostatní dva poddruhy v kategorii taxonů potenciálně ohrožených (C4a). Záznamů o výskytu jmelí bílého z Karlovarského kraje je však až překvapivě málo. Proč je tomu tak, je tak trochu záhadou.

Prošel jsem tedy dostupné databáze a poptal se řady přírodovědců působících na západě Čech, uspokojivé vysvětlení pro ostrůvkovitý výskyt jmelí se nám však najít nepodařilo. Zdá se, že na listnatých dřevinách v našem kraji jmelí vůbec neroste (tj. jmelí bílé pravé). Jmelí bílé jedlové bylo v posledních letech zaznamenáno pouze na dvou místech – na Zbraslavském vrchu jižně od Žlutic a na staré jedli uprostřed svahových bučin Hloubku u Sedlečka na Karlovarsku (jedle však před několika lety spadla). Izolovaná lokalita jmelí bílého jedlového byla nedávno nalezena těsně za hranicemi kraje na vrchu se zříceninou hradu Perštejn. Všechny další záznamy se týkají jmelí bílého borovicového a pocházejí především z východní hranice Karlovarského kraje, z okraje Doupovských hor (Dobřeneč u Podbořan a Šibeniční vrch u Valče) a Žluticka (Skoya a Čichořice u Chyše). Ojedinelý novější nepotvrzený výskyt je uváděn od Sklář u Mariánských Lázní a ve staré literatuře najdeme zmínky o výskytu jmelí i na Karlovarsku (Travný vrch a Radošov; Glückselig 1842). Větší množství současných lokalit je však známo až z borových lesů Ústeckého kraje na Podbořansku (Dětaň, Skytaly, Vrbička, Nepomyšl) a na severním Plzeňsku, kde se vyskytuje i jmelí bílé jedlové, jehož rozšíření vybíhá k severu podél středního toku Střely.

Botanici jen málokdy pozvednou oči do korun stromů, a je proto dobře možné, že některé lokality jmelí jsou dlouhodobě přehlíženy. Víte-li tedy o nějaké další lokalitě jmelí v našem kraji, jistě jde o údaj hodný záznamu. Sdělte nám jej prosím například na adresu redakce, budeme vám za doplnění našich znalostí velmi vděční. ■

▲ Přeměněné kořeny jmelí

Jmelí je rostlinou cizopasnou, přesněji řečeno poloparazitickou. Svými přeměněnými kořeny (tzv. haustorií) proniká do cévních svazků hostitelské rostliny a odebírá jí vodní roztoky minerálních látek, které pak zpracovává podobně jako ostatní fyto syntetizující rostliny. Hostitelské rostliny se snaží napadení jmelím cíleně bránit. V okamžiku, kdy začne přísavka jmelí pronikat do pletiv hostitele, začne napadený strom vytvářet sloučeniny, které vytvoří dutý kužel kolem tzv. „pohružováku“ jmelí. Tato obrana je často úspěšná a mladé rostlinky jmelí pak po vyčerpání vlastních zásob uschnou. Obě fotografie Přemysla Tájek.

Poděkování: Své záznamy o výskytu jmelí laskavě poskytli M. Broum, D. Koutecký, J. Matějů, V. Melichar, N. Gutzerová, P. Tájková, M. Vojtěch a R. Fišer.

Použitá literatura:

- Broum M. (2008): Studie k výskytu zvláště chráněných a ohrožených druhů rostlin na území připravované CHKO Doupovské hory (jižní polovina území). – Ms., 171 pp. [Depon in: AOPK ČR, Karlovy Vary.]
- Glückselig A. M. (1842): Der Elbogner Kreis des Königreichs Böhmen in medizinisch, naturhistorischer und statistischer Hinsicht geschildert von August Maria Glückselig. Druck und Verlag der Gebrüder Franieck, Carlsbad, 218 pp.
- Koutecký D. (2008): Poznámky k rozšíření vybraných druhů rostlin v jihovýchodní části Doupovských hor a blízkém okolí. Odborná studie pro AOPK ČR. – Ms., 31 pp. [Depon in: AOPK ČR, Karlovy Vary.]
- Lelek P. (2003): Jmelí a jeho výskyt na Oděru. – Poodří 4/2003: 10–16.
- Slávik B., Chrtěk J. jun. et Tomšovic P. [eds.] (1997): Květena České republiky. 5. Academia, Praha, 568 pp.
- Vavřínová V. (2000): Malá encyklopedie Vánoc. Libri, Praha, 288 pp.
- https://cs.wikipedia.org/wiki/Jmelí_bílý

Kouzelná moc jmelí

Za kouzelnou rostlinu považovali jmelí již staří Keltové. Plinius starší popisuje obřady, při nichž šestého dne po noci, kdy byl měsíc v novu, keltští druidové ve slavnostním bílém rouchu vylézali na strom a zlatým nožem odřezávali jmelí. Pod stromem, na kterém jmelí našli, pak obětovali býky a prosili božstva o štěstí. Věřili také, že jmelí požití s nápojem přinese plodnost každému neplodnému zvířeti a působí jako léčivý prostředek proti jakémukoli jedu.

Jmelí je známe v bájesloví většiny starých národů a pověsti o jeho čarovné moci se udržely i ve střední Evropě až do novověku. Asi nejznámějším zvykem spojovaným u nás se jmelím, je polibek pod zavěšeným jmelím na Štědrý den, který má zajistit lásku až do příštích Vánoc. Zvyk líbat ženy a dívky pochází pravděpodobně z Anglie a k nám se dostal z Německa. Podle něj mohl muž políbit každou dívku, kterou zastihl pod zavěšeným jmelím. Po každém polibku však musejí oba společně utrhnout jednu bobulku. Poslední bobule ale musí na jmelí zůstat do příštích Vánoc.

Jmelí má také přinášet štěstí. Platí to však pouze pro jmelí zelené a darované. Podle štědrovečerních zvyklostí má snítky jmelí zajistit do domu štěstí a požehnání, pokud ji hlava rodiny za prvního kuropění zavěsí nad štědrovečerní stůl. Každému stolovníkovi pak splní přání, pokud je zaseptá do ohně první zapálené svíčky na vánočním stromečku. Čím větší množství bobulek větvička jmelí obsahuje, tím většího štěstí se obdarované osobě dostane. V Rakousku zase lidé věřili, že jmelí zavěšené nad štědrovečerním stolem přinese bohatou úrodu a sedláci ho zaorávali do první brázd.